

Аліна Брайткрайц

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

NIE JEST GODZIEN SPRAWOWANIA WŁADZY TEN, KTO TEJ WŁADZY NADUŻYWA

«Nie jest godzien sprawowania władzy ten, kto tej władzy nadużywa» або українською мовою «Не гідний влади той, хто цією владою зловживає» – не даремно було озвучено цей вислів мовою оригіналу, адже він досить виразно характеризує роман «Прадавня легенда» знаменитого польського письменника XIX століття Юзефа Ігнація Крашевського. Попри давність подій, описаних художньою фантазією митця, останній проявляє інтуїцію стосовно мотивації вчинків багатьох владарів. Він порушує питання про межі дозволеного у людських вчинках й намагається, ніби, віднайти «червону лінію», через котру не варто переступати нікому, щоб не втратити найдорожче, що маєш. Дилема «егоїзм-альтруїзм» в соціальному бутті – це така важка ноша у повсякденному житті, як важким є, звичайно, й вибір, і ціннісна орієнтація, яка скеровує вчинки й думки кожної людини.

Ігнацій Юзеф Крашевський є відомим польським письменником, життя якого тісно переплітається із Житомиром, оскільки досить значний період часу він провів у цьому красивому місті і багато зробив для нього. Зокрема заснував міську бібліотеку, впорядкував каталог однієї з найвизначніших на Правобережній Україні книгозбірень, яка належала Антонію Урбановському [5]. А ще Юзеф Ігнацій Крашевський описав житомирський край у своїх працях «Рештки життя», «Волинські вечори», «Старопільська любов» [4, с. 372]. Тому можемо, як згадку про таку непересічну людину, побачити будинок у Житомирі та пам'ятну дошку на ньому, бо колись у ньому мешкав Крашевський. Як бачимо, містяни не забули його і вдячні за внесок у культурне життя цього краю з боку видатного польського митця.

Об'єктом нашого дослідження виступив гостросюжетний історичний роман «Прадавня легенда», який був написаний Юзефом Ігнацієм Крашевським в 1876 році. Даний роман опубліковано цього ж року Варшавською книговою компанією, яка була представлена Густавом Гербнером і Августом Робертом Вольфом у Варшаві. (Гербнер і Вольф, навіть, почали видавати цикл історичних романів Юзефа Крашевського задля того, щоб охопити всю польську історію). У 1879 році, ще за життя письменника, було опубліковано вже друге видання роману із ілюстраціями відомого художника Михайла Андріоллі. Проте рукописний варіант роману, на жаль, було знищено за часів

Другої світової війни. Одна тільки перша частина у чернетковому варіанті була збережена в Національній бібліотеці Варшави, заснованої ще у 1928 році. (Цікавим видається, що праця складається із 3 томів і 30 глав [6]).

Основою роману знаменитого польського письменника стала легенда про Попеля та П'яста. Його сюжетним ядром є повалення князівської влади Попелів вільними землеробами кметами та появою династії П'ястів.

Необхідно наголосити, що роман «Прадавня легенда» став популярним не лише у Польщі, а й за її межами. Прикладом виступають переклади та публікації на російську мову. Так, одна із них – це книга: «Старое предание» – М.: Государственное издательство художественной литературы, Букинистического издания, 1956. – 396 с. [3].

Роман друкувався й українською мовою. Зокрема українською мовою він був надрукований як книжкове видання: Крашевський Ю. Прадавня легенда / Юзеф Крашевський. – К. : Веселка, 1989. (Скорочений переклад був зроблений Валентином Струтинським).

Варто вказати, що даний роман викликав до себе увагу не лише письменників різних країн, а й композиторів, режисерів, художників. Наприклад, Альфредом Щепанським, польським письменником XIX століття, у Відні, за сюжетом твору «Прадавня легенда» була написана драма в п'яти актах «*Piast Pierwszy*» («П'яст I») у 1891 році. До того ж, композитор Владислав Желенський створив цікаву оперу «П'яст I» у 1906 році. Як бачимо, не залишив байдужими роман митців (драматургів й композиторів). Крім того, до нього проявлену цікавість й художниками. Наприклад, Михайло Андріоллі, литовський художник, у 1878 році створив ілюстрації до роману. Створив ілюстрації до роману Гавінський, теж визначний художник, у 1909 році [6].

Найбільш відомою з-поміж мистецьких ремінісценцій є екранізація цього роману видатним польським режисером Єжи Гофманом. Він, за романом «Прадавня легенда» Юзефа Крашевського, створив у 2003 році кінофільм «*Stara baśń: Kiedy słońce było bogiem*». (Екранізація перекладена російською мовою під назвою «Старое предание: Когда солнце было богом»). На наш погляд, режисер досить тонко зміг виокремити головну проблему роману Крашевського.

У кінострічці зіграли досвідчені актори, що забезпечило його успіх у сучасного глядача. Це Михайл Жебровський, відомий польський актор, – Зимовіт. (Цікаво, що непересічним наробком є і його роль Яна Кшетуського у фільмі Єжи Гофмана «Вогнем і мечем», а також роль Володислава Грабовського – у фільмі «Варшавська Битва», режисером якого є, знову ж таки, Гофман. А ще запам'ятався Данієль Ольбрічський, відомий польський актор, який зіграв

П'ястуна. Запам'яталися сучасникам й жіночі ролі у виконанні Єви Вісневської, польської акторки, яка зіграла роль Ярухи, і Марини Олександрової, російської акторки, котра втілила образ Дзиви. Привертає увагу, що для головної ролі – князя Попеля – видатним польським кінорежисером було запрошено українського актора, визначного й талановитого Богдана Ступку. Можна сказати, що він цю роль відчув і ніби жив нею, так майстерно зігравши образ прадавнього правителя. (Наголосити хочеться, що досвідом співпраці митця із польськими колегами є й головна роль у фільмі Єжи Гофмана «Вогнем і мечем» – Богдан Хмельницький. Як видається, Богдан Ступка був геніальним і різностороннім актором, адже він міг так вдало й по-різному втілювати образи й позитивних, і негативних персонажів). А цинічну дружину правителя зіграла польська акторка Маргарет Форемняк, тонко розкривши, що під зовнішністю янгола може критись справжній демон, для якого чуже життя нічого не вартує.

Треба вказати, що предметом нашої розвідки є, насамперед, розгляд сюжетної лінії роману «Прадавня легенда» та з'ясування морально-етичних засад і психологічних причин вчинків центральних героїв роману.

Як пам'ятаємо, у романі Юзефа Крашевського головним моментом у сюжеті став опис відносин князя Попеля та землеробів-кметів. Князь Попель пригнічує людей та не терпить непокори, тому жорстоко карає повстанців за її вияви. Ці слова, на наш погляд, може підтвердити думка персонажу із роману, що князь уже намагається поширити свої права на всі землі, він по всіх усюдах полуює і зі своїм вояцтвом робить, що хоче; це лютий чоловік, і потрапити йому до рук – все одно, що в пашу голодному вовкові попасти (так говорить про нього один із головних героїв Віш). За намовою своєї дружини, яка колись була рабинею, правитель навіть убиває двох старших синів, задля того, щоб майбутнім князем став наймолодший улюблений син. Проте княгині не вдається здійснити свій підступний план. Її син-княжич куштує отруєну кашу, котрою покормили челядь аби позбутися «лишніх ротів», і помирає. Закінчується оповідь тим, що як покарання богів, Попеля з'їдають врешті-решт миші, а князем несподівано стає бідний селянин П'яст [2]. Отже, маємо неначе «червоною ниткою» проведене Крашевським міркування: «Не рий яму іншим, бо сам туди втрапиш». Морально-етичні засади – це важливий чинник у людському житті, з ним треба рахуватися навіть владарю.

У цьому творі ми можемо прослідкувати, крім того, й звичай прадавнього населення польських земель. Давні поляни дуже остерігалися нових гостей. Оскільки на їхню думку, вони можуть принести нещастя чи ж наврочити: Тому й старі баби, тремтячи від страху, визирали з-за тину, а через те, що боялись

усього чужого, то рвали траву, а ще вони брали в жменю землю і кидали на вітер, плювали поперед себе, щоб, бува, не пристріли чужинці [2]. (Але й волиняни ХІХ століття, як нащадки літописних древлян чи хорватів, теж досить стримано ставилися до чужинців, із підозрою й острахом, як хочеться наголосити. Відтак можна припустити, що вивчаючи вірування, світогляд і побут мешканців Волині-Полісся, Юзеф Крашевський міг почерпнути ідею про недовірливість прадавніх людей до «нетутешніх», чужинців, так би мовити ксенофобія у «часи літописні»).

Дуже виразно описані пісні польським письменником, які співали люди під час святкування важливого для прадавніх язичників обряду Івана Купала:

Гей, сонечко, око ясної днини,

Світи нам і грій! –

співав старий гусяр.

Хай струмені світла на землю ллються...

Купало, ти світло лий! [2].

Характерними були й описи житла стародавніх полян за часів Попеля-П'яста (як же вони схожі на будиночки багатьох поліщуків, чи не так?), неказистих, з одного боку, але досить органічно вписаних, так би мовити, в екологію краю, з іншої сторони. Тому може прочитати цікавий опис письменника про те, що коли Віш увів гостя до світлиці, то була вона у старій поставленій в зруб і законопаченій мохом старій хаті; хоча вона й здавалася значно вищою за інші будівлі. Проте двері в ній мали високий поріг і, за старим звичаєм, були без замка, бо їх ніколи не замикали. А із сіней інші двері вели у велику світлицю. Долівка в ній була гладенько втрамбована і посипана свіжим зіллям; в глибині був викладений з каменю черінь, на якому ніколи не гаснув вогонь. Проте оселя була курна, на що варто звернути увагу, на наш погляд: дим виходив угору крізь щілини в даху. Відтак у ній стіни, сволоки і всі речі – чорні були від сажі. Оселя була наповнена різними предметами, всі вони мали утилітарне значення, як наголосив у своїй оповідці про тогочасний польський дім письменник: вздовж стін тягнулися прикріплені до стовпчиків лави, в кутку стояв великий стіл, а за ним – діжа для замішування хліба, накрита білим полотном; над нею висіли вже посохлі вінки і жмутки різного зілля; на столі, застеленим вишиваним рушником, лежав окраєць хліба і маленький ніжик; біля дверей на лаві стояло цебро з водою і черпак, а в протилежному кутку виднілись жорна і кілька бодень, завішаних хустям. І така оселя не була із замкненим внутрішнім простом, бо невеличке віконце, яке зачиняли зсередини віконницею, було відчинене і впускало стільки світла, аби можна було одне одного бачити в хаті [2].

Які ж риси характеру кидаються у очі при зустрічі із центральними головними героями? Давайте ж охарактеризуємо, зосередившись спочатку на правителі.

Князь Попель є негативним персонажем твору, оскільки керується лише своїми бажаннями і абсолютно не зважає на потреби своїх підданих (це цинік із суто егоїстичним ставленням до суспільного життя). Він також має слабку «силу волі», адже в усьому і завжди слухає настанову своєї дружини та не здатний чинити їй опір, висловити власну думку, самостійно вирішити певну проблему. Тому у нього можна помітити такі якості: жорстокість, цинізм, хамство, відсутність емпатії. Крім того, в Попеля прослідковується страх бути скинутим зі свого престолу і тому він намагається втримати свій трон силою.

Прослідкувавши за поведінкою князя, можна виявити такі психологічні передумови його дій. Він у глибині душі є невпевненою людиною. У нього не розвинуті лідерські якості і тому дружина керує ним. Тож Попель, швидше за все, має високий рівень тривожності, існує на межі нервового зриву. Це пояснюється, наприклад, кошмарними снами, які він бачить: кругом миші, що бігають за вельможним паном; вони не просто бігають, а нападають і мучать його. Проте його дружина – твереза і холодна натура, яка просто стверджує, що він багато вживає алкоголю. Вона не заспокоює чоловіка, а ніби констатує факт [2]. А ще у нього, як видається, є і агресія до навколишнього світу, тобто інших людей. Свою невпевненість, слабкість він маскує жорстокими вчинками, ненавистю до інших – сильних, сміливих людей.

Показово, що дружина князя прекрасна обличчям, але морально потворна жінка. Вона робить усе можливе, аби досягти своєї мети. Не зупиняють її навіть життя інших людей. Можна сказати, що страждання інших приносять їй задоволення (тобто, маємо вияви садо-мазохістського плану). Вона майстерно маніпулює князем, оскільки знає, що він слабовольна людина. Спостерігаючи за її поведінкою, можна визначити, що вона зосереджена лише на одній проблемі: зробити свого сина майбутнім князем. Ця думка настільки сильна для неї, що абсолютно витісняє усі моральні якості в цієї людини: співпереживання, любов, допомогу іншим. Вона є сильною, вольовою жінкою, адже у княгині зовсім немає помічі, надійного плеча. Ще варто згадати, що вона раніше була рабинею і у неї є досить глибоко виражений страх за своє майбутнє, за майбутнє свого сина. За типом темпераменту вона, більш за все, холерик, адже їй притаманні такі якості як: рішучість, імпульсивність, невірноваженість, бурхливо виражений спектр всіх емоцій [1]. У неї є тільки один жаль – це втрата сина. У кінці твору ми можемо побачити, як гірко вона побивається за ним. У цьому випадку княгиня втратила останню надію, свій сенс життя. (Знову ж таки

маємо морально-етичний підтекст цього роману Юзефа Крашевського: зло й ненависть до інших карається жорстоко долею чи Богом).

Можна ще й стверджувати, що у Попеля та його дружини спостерігається принцип індивідуалізму, або ж навіть волонтаризму. Оскільки вони зосереджені на своїх суб'єктивних бажаннях і керуються лише ними, забуваючи про соціальні та моральні норми, потреби інших людей та ін. Вони роблять все можливе, щоби досягти свого задуму. Їх влада базується на жорстокості та егоїзмі у крайніх виявах.

А хто ж такий П'яст? Мудрий і сильний чоловік, котрому не байдуже майбутнє інших й країни. Він має організаторські здібності, наполегливість, силу духу та витривалість. Проте він не гордиться цим, він просто йде за покликом свого серця і виконує те, що потрібно для люду. Він за типом темпераменту флегматик, адже всі його вчинки, рухи виважені, глибоко обдумані [1]. Він є жвавим, розсудливим, у нього спостерігаються протягом усього твору організаторські здібності та наполегливість. А Віш –мудрий селянин, який щиро уболіває за населення та всяким чином допомагає групі поселення. (У ньому вбачаємо позитивні якості). А щодо Ярухи, дружини Віша, зауважимо наступне. Це мудра людина, яка своїми порадами допомагає людям. Вона є урівноважена, спокійна та мудра жінка. (Як бачимо, за авторським задумом – це теж позитивний персонаж роману). Тобто, Віш, Яруха чи П'яст є колективістами. У них є єдина мета: поновити справедливість у своєму краї та помститися князю та його оточенню за горе, яке він спричинив, убиваючи їхніх близьких, рідних і дорогих людей.

Проте, все ж таки, незважаючи на проблеми, які виникали у них позитивні персонажі твору є оптимістами, оскільки сподіваються на краще майбутнє, вірять, що справедливість переможе і зло буде покаране. (Це, на наш погляд, цікавий лейтмотив даного роману і він важливий для автора літературно-художнього твору).

Однак це не скажеш про князя та його дружину. Вони навпаки є песимістами, адже своїми вчинками, злобою виражають невпевненість у собі, у своєму майбутньому. У глибині душі вони розуміють, що рано чи пізно їхня влада скінчиться і вони будуть покарані за свої діяння. (Ніщо не минає просто так, зло не буває безкарним – так розвивається надалі лейтмотив).

Як бачимо, даний твір Юзефа Крашевського є літературним витвором-шедевром. Події відбуваються тут динамічно, тримаючи читача у напрузі і збуджуючи постійно цікавість. Автор уміло переносить нас у далеку епоху, чітко й достовірно змальовує звичаї, традиції, побут та життя населення давніх

часів. Але не полишає думка, що прототипами у змальовуванні старовинного життя-буття стали мешканці Волині з XIX століття. Тому нам корисно прочитати цей роман, оскільки наш український рід тісно переплітається із польським родом, вони пов'язані історично долею та непростими обставинами з давніх часів. Адже спочатку слов'янське населення було єдиним цілим, а вже потім воно почало формувати різні держави.

Відтак сучасне покоління має прочитати, зрозуміти та аналізувати більш копітку роман Юзефа Крашевського «Прадавня легенда». Адже є такий промовистий вислів: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковалев А. Г. Темперамент и характер / А. Г. Ковалев, В. Н. Мясищев // Психология индивидуальных различий. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — С. 167–171.
2. Крашевський Ю. І. Прадавня легенда : роман для ст. шк. віку / Юзеф Ігнацій Крашевський ; пер. з пол. В. Струтинського ; передм. В. П. Ведіної ; мал. І. Вишинського. — К. : Веселка, 1989. — 366 с. : іл.
3. Крашевский Ю. Старое придание / Крашевский Юзеф / Пер. Горский И. — М. : Государственное издательство художественной литературы, Букинистические издания, 1956. — 396 с.
4. Пультер С. О. Поліський дивосвіт. Література рідного краю: Житомирщина : [Посібник-хрестоматія у 2-х ч] / Пультер Станіслав Олександрович. — Ч. 2. — Житомир, 2002. — 544 с.
5. Смолій В. А. Енциклопедія історії України / Валерій Смолій. — Т. 5. — К. : Наукова думка, 2008. — 568 с.
6. Kraszewski J. I. Stara baśń / Józef Ignacy Kraszewski. — Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1983. — S. 311-312.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Зеленогурський університет (Польща)

Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі

Збірник наукових праць
(за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару
із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир)

Житомир - 2017

Редакційна колегія

Поліщук О. П. — голова редколегії, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Троха Богдан**, доктор габілітований, професор ZU (м. Зелена Гура), **Єршов В. О.**, доктор філологічних наук, професор (м. Житомир), **Козловець М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Сейко Н. А.**, доктор педагогічних наук, професор (м. Житомир)

Рецензенти:

Юрчук О. О., доктор філологічних наук, доцент

Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент

Яценко К. А., кандидат філософських наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 26 грудня 2017 року)

к 78   Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі :
зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир) / За ред. О. П. Поліщука, Б. Трохи, В. О. Єршова та ін.— Житомир, 2017. — 80 с.

У збірнику вміщено наукові праці українських та польських молодих науковців за матеріалами доповідей і тез на міжрегіональному науково-практичному семінарі із міжнародною участю «Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі» (20 грудня 2017 року, м. Житомир), присвячених дослідженню творчого доробку відомого польського письменника, публіциста, громадського діяча XIX століття Юзефа Ігнація Крашевського та його значущості для сучасників.

Збірник буде корисним студентам, аспірантам, докторантам, викладачам вищих навчальних закладів і всім, хто цікавиться проблемами художньої творчості та її морально-етичними засадами в умовах міжкультурної взаємодії.